

Karim Schelkens

° BELGIË

WERKELIJK, GOD IS IN UW MIDDEN

(1 Korintiërs 14,25)

Karim Schelkens (1977) is secretaris-generaal van de Europese Vereniging voor Katholieke Theologie, die circa achthonderd academische theologen verbindt. Hij is professor aan de Universiteit van Tilburg. De kern van zijn wetenschappelijk onderzoek draait rond het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) en de vraag hoe de rooms-katholieke Kerk omgaat met de vernieuwingen die dat concilie inzette. Historische bronnen, interpretatiesleutels en aandacht voor de context van toen en vandaag behoren tot zijn corebusiness. Daarbij aarzelt hij niet zich te tonen als een bewogen denker, die zich zowel engageert in zijn gezin als binnen theologie, kerk en maatschappij. De drie vaststellingen die hij formuleert en drie verhalen die hij brengt, getuigen van datgene wat hij tussen beide drie-luiken beklemtoont: ontmoeting. Geloof is voor Karim immers het spel van dialoog, midden in het leven, als bevoorrechte ontmoetingsplaats met God.

Theoloog

Ik ben een theoloog. Ooit klonk deze openingszin, vier korte woorden slechts, als een triomfantelijk statement. Theologen en kerkleiders, eeuwenlang waren het mensen van status, mensen met privileges. Indien zij al niet zelf heersten, waren ze vaak de vertrouwenspersonen en raadsliden van de heersende klasse. Maar, zoals Dietrich Bonhoeffer in zijn *Ethik* treffend opmerkte, dezelfde woorden, onveranderd uitgesproken, betekenen niet altijd en overal hetzelfde. Tegenwoordig, aan het begin van het derde millennium en in het centrum van het oude Europa, klinken diezelfde vier woorden eerder als een bekentenis, schoorvoetend en misschien zelfs een beetje beschaamd. Spontaan herinner ik me een van de jaarlijkse bijeenkomsten met vrienden, op oudejaarsavond, waarop een van hen mij begroette met de woorden: 'Zo, houd jij je nog steeds bezig met die

huichelarij?' Met huichelarij werd bedoeld: religie, en bij uitbreiding, geloof in God.

Tot zover dus de privileges van de theoloog. Het mag paradoxaal klinken, maar het stemt me tot dankbaarheid ze niet (langer) te bezitten. Want ook voor christenen in het Europa van vandaag geldt het oude Bauhaus-axioma *less is more*. Deze bijdrage is daarom een oefening in gelovige bescheidenheid. En ja, ook een poging tot antwoord op de onhandige begroeting die me op oudejaarsavond te beurt viel. Het is een manier om mezelf, als rooms-katholiek christen, voor vragen te plaatsen die onophoudelijk en van alle zijden worden afgevuurd. Vragen waarvan ik weet dat andere christenen in mijn omgeving ze even haarscherp aanvoelen. Actuele vragen, die uitdagen om dieper in te gaan op wat geloven voor mij betekent. Het antwoord dat ik hier formuleer zal echter niet dat van een

academisch theoloog zijn, noch spreek ik de taal die de leiders van mijn Kerk hanteren. Ik spreek hier aan de hand van persoonlijke en concrete verhalen, met telkens enkele overwegingen eraan vastgeknoot. Losse gedachten die ankerpunten oproepen van mijn christen zijn. Maar voordat ik dat doe, begin ik graag met enkele vaststellingen die de ruimte en de tijd waarbinnen ik spreek bepalen. Ik volg daarmee in het gevoel van Nina Simone, die al in 1968 zei dat 'het een eerlijke plicht is om te reflecteren op de tijden'. *It's an honest duty, to reflect the times.*

Vaststellingen

Een eerste 'eigentijdse' vaststelling. Ongeveer dagelijks word ik uitgedaagd om me te verantwoorden als gelovige. Ik verneem dat godsgeloof voor een modern mens – en al zeker voor een intellectueel gevormd mens – irrelevant is. Epitheta die men mij en andere katholieken toedicht zijn 'gedateerd' of soms 'excentriek'. Nu zou ik dat laatste volmondig beamen, maar daarover later meer. Voorlopig neem ik slechts akte van de meewarige blik die mij en anderen aan West-Europese universiteiten – want dat is waar ik werk – ten deel valt. Meewarigheid schept ruimte voor ontmoeting. En ontmoeting is vitaal voor christenen. Maar terug naar de gedachte van de irrelevantie van geloof. De bekende reactie luidt ongeveer: religie 'nodig hebben' betekent eigenlijk een lagere trede in de ontwikkeling van de mensheid, iets waaraan een mondige 21ste-eeuwse Europeaan ontgroeid hoort te zijn.

Ontmoeting is vitaal voor christenen

Fascinerende gedachte. Gelukkig kost het me als rooms-katholiek geen enkele moeite om de darwinistische evolutiegedachte te onderschrijven. En toch is er iets krom aan genoemde opinie. Niet zelden branden bij het evolutionaire argument de namen van beroemde 19de-eeuwse denkers op de lippen van mijn dialoogpartners. De *usual suspects* hebben ronkende

namen: Marx, Freud, Nietzsche, Feuerbach... en de academicus in me moet zich bedwingen te argumenteren dat elk van hen (terecht) afrekende met welbepaalde uitwassen van het christendom, maar dat het laatste woord nog moet vallen. Apologetiek is echter niet waar onze tijd behoefte aan heeft.

Een tweede vaststelling dan: stel, ik verzoen mezelf met de gedachte dat ik evolutionair enigszins achtergesteld ben aan mijn kritische medeburgers. Dan rijzen nieuwe vragen. Als Europees burger deel ik met miljoenen anderen de dagelijkse gewoonte het politieke en sociale nieuws in deze wereld op de voet te volgen. Ik volg belangstellend de mondiale ontwikkelingen en ben geboeid door wat zich afspeelt op het sociale, economische en politieke domein in contreien die ook buiten Noordwest-Europa vallen. Dat levert op zijn minst verwarring op, van het boeiende type. Want hoe hard ik ook tracht, het valt me steeds weer op dat religie niet weg te branden valt uit het wereldnieuws. De kranten, het internet, de blogs..., voor wie er aandacht voor heeft of wil hebben, ze staan er vol mee: van confessioneel getinte hulp aan verdrukten tot religieus fundamentalisme en de stuitende schendingen van mensenrechten die daarbij horen. Het hele spectrum omringt ons van dag tot dag en wereldwijd.

Naast het wereldnieuws zijn er nog de alledaagse ontmoetingen met mensen wier pad ik kruis. Of het nu gaat om West-Afrikaanse ingenieurs die stomverbaasd zijn van hun Europese collega's te horen dat zij 'in niets' geloven of Oost-Europese astrofysici die met trefzekere evidentie hun wetenschappelijke blik combineren met een religieuze blik op dezelfde solaire constellaties. Om nog te zwijgen over collega's uit het Amerikaanse continent voor wie geloof een vanzelfsprekende factor is in hun sociale en politieke leven. Alweer rijzen er dus vragen. Lopen al deze mensen werkelijk achter? Zijn hele continenten werkelijk 'minder' ontwikkeld? Er zit iets intellectueel oneerlijks aan de vlotheid waarmee geschoolde mensen in West-Europa hun eigen leefwereld voor lief nemen, en zij hun context ook meteen verheffen tot universele

norm. De veronderstelling dat ‘andere’ culturen en samenlevingen uiteindelijk moeten evolueren naar ‘ons’ gesecculariseerde model is zeer aanvechtbaar, ook vanuit een wetenschappelijke blik. Recent sociologisch onderzoek plaatst bij de secularisatie-these serieuze vraagtekens. Wat zich aanbiedt als een kritische blik, ruikt naar eigentijds kolonialisme. Met dat alles in het achterhoofd herhaal ik toch maar, in alle bescheidenheid, mijn aanvallende bekentenis: ‘Ik ben een theoloog’.

Ontmoeting

Geef je te kennen gelovig te zijn, dan is ongetwijfeld de meest prangende vraag die mensen steeds weer stellen: hoe en waar ervaar jij dan die God van je? Wat voor verheven ervaring is het dan, waar gelovigen over spreken en anderen blijkbaar geen deel aan hebben? Soms klinkt de vraag aanvallend, dan weer verwijtend. Meestal echter klinkt er een combinatie in door van nieuwsgierigheid en frustratie. Van verlangen ook, want mensen verlangen nu eenmaal naar bevrijdend spreken. Ze verwachten dit van religieuze leiders, maar wat ze horen klinkt hun vaak onvertouwd en eerder onwerelds in de oren. Mensen missen een aanknopingspunt, haken af, en – zoals altijd in gebroken relaties – er blijft aan beide kanten, aan beide zijden van de taalkloof, het vage gevoel hangen dat de ander te weinig moeite doet tot gesprek. Voor dit obstakel sta ik, als christen, als rooms-katholiek, vandaag de dag: hoe tonen waarom het gaat zonder van meet af aan de draad te verliezen? Hoe spreken en schrijven in een omgeving waarin velen mijn geloof en de taal die erbij hoort niet delen? Precies daarom kies ik voor verhalen als vertrekpunt, en denk daarbij spontaan aan een uitspraak waarin paus Franciscus verwees naar zijn naamgenoot, Franciscus van Assisi, toen hij stelde: ‘Verkondig overal het evangelie. Als het moet, gebruik je ook woorden.’

Niet de woorden komen op de eerste plaats, niet de formuleringen, maar de ontmoeting. Gelovig zijn is altijd in relatie treden. Karl Rahner wees ooit op het gevaar dat gelovigen lopen om zich vast te klampen aan de juiste oude formules – die weliswaar hun waarde hebben, juist omdat ze uitdrukking

wilden geven aan ontmoeting. Uit angst en onzekerheid weten mensen zich veilig gehuld in hun ‘orthodoxie’, maar lopen zij het risico op uitholling en verglijden christenen in ‘orthofonie’. Ze zeggen wel het juiste, maar het betekent niets. Datzelfde aanvoelen deed een dichter als Rainer Maria Rilke schrijven dat ‘de dwingelandij van het hart, die men gewoonlijk geloof noemt, geen zin heeft. Eerst moet men God ergens vinden, hem ervaren, als zo oneindig, zo grenzeloos, en zo ongehoord voorhanden – en daarna is er vrees, is er verbazing, is er ademloosheid, is er ten slotte – liefde’ / *die Forcierung des Herzens, die man gewöhnlich Glauben nennt, keinen Sinn hat. Erst muß man Gott irgendwo finden, ihn erfahren, als so unendlich, so überaus, so ungeheuer vorhanden – dann sei’s Furcht, sei’s Staunen, sei’s Atemlosigkeit, sei’s am Ende — Liebe.*

Kortom: in mijn geloof als christen staan twee punten centraal: ontmoeting tussen mensen, en... met de persoon van Jezus van Nazareth. Elk antwoord op de vraag hoe en waar we iets kunnen weten over God moet die twee bevatten, en de beide kunnen niet los van elkaar. Het Tweede Vaticaans Concilie verwoordde in fraai Latijn de gedachte dat God enkel te kennen is omdat hij niet alleen tot mensen spreekt als tot vrienden, maar dat doet via een mens, Christus. Vandaar, drie ontmoetingsverhalen...

Il faut s'accrocher

Brussel, november 1998. Als universiteitsstudent deed ik jaren op rij vrijwilligerswerk in Brussel. In wat nog steeds geldt als een van de ‘mindere’ buurten van de stad – waar de scherpe contrasten van onze tijd tastbaar zijn – bevond zich een klein centrum met de veelzeggende naam *De Meeting*. Het was opgericht door een katholiek priester, en het richtte zich op ontmoeting voor en met asielzoekers. Door de Belgische procedures in die tijd brachten vluchtelingen toen vaak lange en onzekere jaren door in afwachting van een eventuele erkenning als politiek vluchteling. Het waren de jaren waarin Brusselse kerken noodgedwongen werden opengesteld om asielzoekers en sans-papiers op te vangen, hun een plaats te geven in een samenleving die niet op hen zat te wachten. Onkundig van de reguleringen, van

hun basisrechten, en niet zelden onheus behandeld door officiële instanties, vonden vluchtelingen in *De Meeting* een laagdrempelige plaats waar er koffie en thee, een gesprek, en indien nodig een helpende hand geboden werd om families en individuen naar de juiste diensten en hulpverleners te verwijzen, huisvesting te zoeken, enzovoort. Precies op die plek ontstonden vriendschappen, geanimeerde discussies, en even zo vaak lange stiltes. Het verhaal dat ik hier wil aanhalen is een van vele. Tijdens een van die stiltes stond een vluchteling uit Guinee op, begaf zich naar het krijtbord in het lokaal, en kraste: 'het leven is hard' / *la vie, c'est dure*. Iedereen keek even op, er was geschuifel van stoelen, en meer stilte, tot een Somalische lotgenoot opstond, bedachtzaam naar het krijtbord liep en onder de woorden van de ander schreef: 'maar men moet zich eraan vastklampen' / *mais il faut s'accrocher*.

Meer dan vele andere, was die plaats en dat moment cruciaal voor mijn vorming als christen. Omdat ze me concreet leerden aanvoelen waarover de oude Bijbelse teksten van mijn traditie spreken. Haast onbewust en spontaan valt me de tekst te binnen van het evangelie volgens Matteüs 11,28: 'Kom tot mij allen die vermoeid en belast zijn, en ik zal u rust geven'. In de ontmoeting met deze mensen heb ik geleerd wat geloof is. Daarom, voor ik het tweede verhaal aansnijd, een tip: voor wie op zoek is naar sporen van God in deze wereld, zoek het niet te ver, staar niet te veel naar de hemel, maar kijk rond u. Vermoedelijk loopt u hem dagelijks voorbij. Christenen in onze tijd moeten een hedendaagse Diogenes zijn: met een lamp het marktplein oplopen, op zoek gaan naar mensen.

Vragen stellen hoort tot de kern van mijn gelovig zijn

Growth the only evidence of life (J.H. Newman)

Duffel, 2010. Een andere plaats, een andere ontmoeting. Niet de Europese hoofdstad maar het huis van mijn oudste zus, een gewoon huis in een gewone straat. Ik was er op bezoek met mijn echtgenote en kinderen. De gespreksonderwerpen zijn die waar mensen het altijd en overal over hebben, lief en leed ... Alleen is in dit huis het leed aanwezig op een andere manier, in de vorm van een degeneratieve spierziekte, waar het zoontje van mijn zus aan lijdt. De levensverwachting voor patiënten met het syndroom van Duchenne, dat hij heeft, is beperkt en de vooruitzichten zijn vooralsnog somber. Maar: Jonas is ook een opgewekt en vrolijk taterend lagerschoolkind. En vooral een weetgraag kind, het type dat vragen stelt, en nog meer vragen. Een schier eindeloze serie 'waaroms' tekent de manier waarop hij in de wereld staat, soms tot verstomming van zijn ouders, leraren, familie en artsen. Ook hier een anekdote om te doen oplichten wat gelovig zijn voor mij betekent, en hoe het niet los kan worden gedacht van menselijke ontmoeting... Jonas bestudeerde namelijk nieuwsgierig de wereldbol en dat leverde alweer een interessante vraag op. Hij stelde vast dat er, zo was hem ook verteld, vele continenten zijn, vele landen, steden en rivieren. Maar hij constateerde ook een probleem dat een World Book of Faith mag halen. Nergens op die wereldbol stond aangegeven waar God te vinden is. Ooit verschaft de catechismus een helder antwoord op dit soort vragen, maar de tijden veranderen en daarmee de catechismussen. En zo hoort het, want het punt waar het om draait is dit: niet het antwoord is belangrijk, maar de vraag. Of beter nog, vragen stellen hoort tot de kern van mijn gelovig zijn.

Jammer voor sommigen, maar geloof is van nature iets dat onaf is, iets dat nooit voltooid wordt. Daarmee raak ik een van de punten waar de critici uit mijn omgeving zich maar zelden rekenschap van geven. Geloven is niet het hebben van het ultieme pasklare antwoord op alle vragen, en de arrogantie die daarbij hoort. Gelovigen die dat uitstralen zijn te wantrouwen. Integendeel, net als vele mede-gelovigen verblijf ik in onduidelijkheid (1 Ko 13,12), en stel ik mezelf voortdurend... vragen. Christelijk geloof

heeft weinig van doen met de zekerheid van het perfectionisme, maar veeleer met een basisbegrip uit mijn traditie: incarnatie oftewel 'mens worden'. Dat is een oude maar zeer actuele gedachte. In de vierde eeuw van onze tijdrekening, in het jaar 325, vond het Concilie van Nicea plaats, waar de aanwezigen het volgende formuleerden over Jezus van Nazareth: 'Jezus Christus is ten volle god en ten volle mens'. De woorden van Rahner indachtig blijft het voor mij als christen van de 21ste eeuw een fascinerende gedachte om de vervlochtenheid van het menselijke en goddelijke te onderstrepen, die tot het wezen behoort van mijn geloof. Terugdenkend aan Diogenes betekent dat voor mij: **ik geloof dat waar het mens-zijn ten volle geleefd en beleefd wordt, God oplicht**. Vanuit die gedachte vormen de asielzoekers een plaats van geloofsonderricht, en de vragen van Jonas een inspirerende houding. Want waar het me om draait is meer mens worden, en anderen daartoe de ruimte bieden.

Dat is wat Nicea ook vandaag kan betekenen. Daarentoent bestaan echter misverstanden. Christenen door de tijden heen zijn de teksten van Nicea gaan lezen in de zin dat Jezus Christus de 'perfecte' mens was. Maar volheid is niet hetzelfde als perfectie, althans niet in onze invulling van het woord. Werkelijk, ik ken geen perfecte mensen, en ik wens niemand het toe om zich het ideaal van perfectie aan te willen meten. Wel ken ik velen in het bestaan van wie het mens-zijn zich zo oprecht en authentiek ontplooit dat zij voor mij levende bronnen van geloof zijn, mensen die steeds op weg zijn, die meer vragen stellen dan ze antwoorden vinden. Die willen leren voluit te leven. Om op het Concilie van Nicea terug te komen, de hoopvolle dynamiek van onze onvoltooidheid werd er mooi opgenomen in de eerste woorden van het credo: *Credo in unum Deum*. Goed vertaald uit het Latijn is dat niet 'ik geloof in God', want we bezitten hem nooit. Beter zou zijn, 'ik geloof naar God toe'.

Als christen geloof ik, omdat het christendom me een verhaal biedt waarbinnen ik de ruimte vind om met anderen te leven

Wie evangeliseert wie?

Parijs, november 2012. De metro in de volle spits. Mensen opeengepakt in wagons, mensen haastig lopend door smalle tunnels, ondergrondse gangen, eindeloze roltrappen. De meeste met de blik op de grond, op weg naar een volgende bestemming, een volgende trein, in beslag genomen door de drukte van hun werkdag. Op dat soort plaatsen wordt ontmoeting moeilijk, en je brengt ze niet spontaan in verband met geloof. En toch. Op pad vanwege archiefonderzoek liep ook ik gehaast mee met de stroom, op mijn weg de vele bedelaars negerend die daar langs de kant zitten. Tot dit tafereel me voor ogen kwam: een bedelende, oude dame, met een ketting met kruis om de hals, christelijk dus, zo was meteen duidelijk. Met een kartonnen bord – het beeld is iedereen bekend – waarop stond dat ze honger had. Ik was haar voorbijgelopen, maar toen ik me omdraaide bemerkte ik dat anderen dat niet deden. Een groepje jonge moslimvrouwen hield halt. Ze haalden hun portefeuilles boven, openden hun tassen en voorzagen de vrouw van geld en eten. En opnieuw schoot me het evangelie van Matteüs te binnen: ‘Wat gij voor de minsten der mijnen hebt gedaan, hebt gij voor mij gedaan’. Ontmoeting tussen mensen dus, ook over de grenzen van religieuze tradities heen. Het doet me denken aan de woorden die ik zuster Jeanne Devos hoorde uitspreken, toen zij het had over hindoes in haar alledaagse omgeving: ‘Ik vraag me soms af wie hier wie evangeliseert’. Ook die openheid hoort bij mijn geloof, omdat het om mensen draait. Anderen, ook niet-gelovigen, kunnen een voorbeeld van menswording zijn, en een christendom dat enkel naar zichzelf omkijkt is zichzelf bij

voorbaat verloren. Anderen kunnen mij leren gelovig te zijn. Aan het begin van deze bijdrage sprak ik over het verwijt dat christenen in mijn omgeving krijgen, excentriek te zijn. Als dat betekent dat gelovigen ervoor kiezen het centrum van hun bestaan niet bij zichzelf te leggen, maar daarbuiten, is het een van de mooist denkbare complimenten.

Aan het einde van deze drie anekdotes heb ik me de vraag gesteld of ik een algemene conclusie moet bieden. Een omvattende gedachte leek me beter. Als christen geloof ik, omdat het christendom me een verhaal biedt waarbinnen ik de ruimte vind om met anderen te leven.